

Antika a politické otázky, III. část

Roman Cardal

23. júla 2024 ✚ Spoločnosť ✚ CZ, Filozofia

predchádzajúce časti:

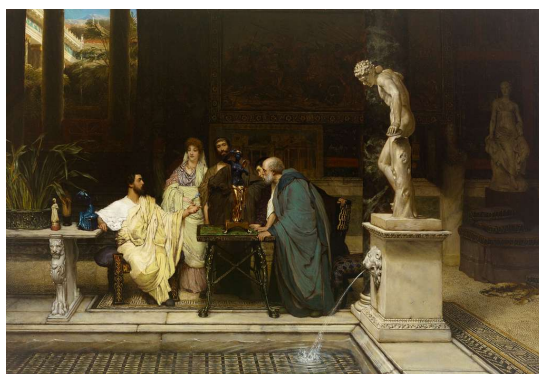
Politika v kontextu staré filozofie, I. časť

Antika a politické otázky, II. časť

Antisofistická reakce

Velcí odpůrci sofistů, Sokrates, Platón a Aristotelés, jdou ve svých kritikách ke kořenům problému. Sokrates otázky spíše jen rozehrává, jeho nástupci je už ale velmi systematicky rozpracovávají. Všichni si uvědomují, že jádro sporu se sofisty leží v *teorii poznání*. Na rozdíl od potulných učitelů moudrosti stojí na realistických pozicích.

Kdo je z hlediska teorie poznání realistou? Ten, kdo neprohlašuje obecné pojmy za naše konstrukty, jež se míjejí s výlučně individuální povahou existujících skutečností, nýbrž ukazuje, že tyto pojmy *mají v realitě svůj objektivní základ*. Jestliže všechny lidi myslíme prostřednictvím obecného pojmu člověk, platného pro všechny jedince, je tomu tak proto, že *se k obecnému způsobu poznání nabízí realita sama*. Každý lidský jedinec je totiž *reálně a stejně* člověkem, což znamená, že se v mnohosti a odlišnosti lidí uskutečňuje něco totožného. V lidskosti se lidé navzájem neliší, nikdo z nás není více či méně člověkem ve srovnání s ostatními.

Ilustračný obrázok, zdroj: Picryl

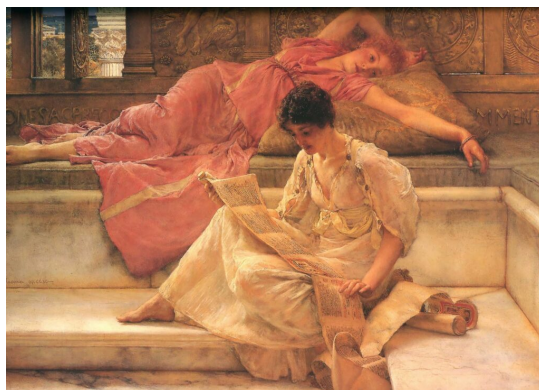
Dokázat tento závěr není jednoduché, ale Platón i Aristotelés se o to úspěšně pokusili. Zároveň nám ukázali, že je to možné *jen v rámci metafyzického poznání*. Kdo zavrhne metafyziku jako vědu, ztrácí při obhajobě rovnosti lidí pevnou půdu pod nohama. Při omezení se na pouhý empirický popis totiž vychází najevo, že *si lidé rovni nejsou*, takže pokud má vůbec smysl o rovnosti lidí hovořit, pak je nutné opustit čistě empirickou perspektivu.

Platón a Aristotelés se k původu státu, práva a spravedlnosti zřetelně vyjádřili. Oba vyšli z dokázaného závěru o *specifické rovnosti lidské přirozenosti* v každém člověku a poukázali na nesoběstačnost jedinců při uspokojování svých základních potřeb. Podle nich politicky organizovaná společnost nevznikla

dohodou, která překonala neblahý přirozený stav války všech proti všem, nýbrž *naprosto přirozeně z potřeby všech přežít a žít co nejkvalitnějším životem*. Nikdo z lidí není schopen zajistit si dlouhodobě dostatek potravin, šatstva a vhodné místo k přebývání jen svým vlastním úsilím. Potřebuje k tomu druhé, neboť jen když se lidé specializují na různé profese, dokážou vyprodukovat potřebné komodity v žádoucím množství a kvalitě.

Do lidské přirozenosti je proto od počátku *vepsán zákon o vzájemné pomoci a solidaritě*, jehož spontánním respektem lidská společnost vzniká. Konflikty a války společnost nepředcházejí, ale vznikají až následně *v boji proti řádu harmonického mezilidského soužití*, který vyžaduje přirozenost. Úloha dohody se přesouvá na další úroveň: přirozené predispozice lidí k harmonické společenské spolupráci *neurčují, jak konkrétně mají své soužití uspořádat a jaké politické prostředky přitom mají použít*. Proto se řád musí vzájemně dohadovat v politické diskusi. Ta nemá být rejdištěm rétorických manipulátorů, nýbrž prostorem střetu kompetentních názorů.

Platón i Aristotelés rozvinuli filozofii, která dovoluje přisoudit každému člověku *určitá základní práva z titulu jeho lidství samotného*. Je pravda, že pod vlivem tehdejších historických podmínek k tomuto univerzalizmu ještě explicitně nedospěli. Někteří lidé pro ně nebyli plnoprávními občany. V tom se však *zpronevěřili svým vlastním principům* a pozdější obhájci lidských práv nemuseli učinit nic jiného, než důsledně aplikovat jejich závěry o identické (specifické) přirozenosti v každém člověku.

Ilustračný obrázok, zdroj: GoodFon

Přirozenost je metafyzickou nutností. K přirozenosti člověka např. patří, že je svobodný, *a proto si svobodu nemůžeme svobodně zvolit*. Je nám dána do vínku nutně. Odmítnutí svobody by opět bylo svobodným rozhodnutím. Z naší přirozenosti proto plynou nutné, žádnou lidskou autoritou nemanipulovatelné požadavky: *práva a povinnosti*. Jednat v souladu s mravním zákonem se nerovná nevýhodnému sebeomezení ve prospěch druhých, ale především *budování naší autentické lidské identity*. Proto má smysl zůstat poctivým, i když by se mi podvod momentálně „vyplatil“ a nikdo by na něj nepřišel. Takovým jednáním bych totiž přinejmenším *zradil sám sebe*. Podobné sebepoškození by si člověk přivodil převlékáním kabátů při změně politických režimů. Máme právo a *dokonce i povinnost neposlušnosti* vůči zákonům, které práva a povinnosti člověka svévolně předefinovávají a neberou přitom ohled na to, *kým člověk ve skutečnosti je*.

Rovnost, svoboda, vzdělání

Významní političtí myslitelé antiky nemuseli čekat na příchod Velké francouzské revoluce, aby pochopili, že hodnoty *rovnosti, bratrství a svobody mohou být zneužity k těm nejbrutálnějším zločinům*. Měli

svoji vlastní politickou zkušenost a předcházela je dostatečně bohatá minulost, v níž mohli číst jako v poučné knize. K jejich stále aktuálnímu poselství patří, že rovnost a vzájemný respekt občanů lze politicky realizovat *jen v případě dobré výchovy a vzdělání* těch, kteří mají politický mandát, stejně jako těch, kteří jim ho svěřují. Ve svých dílech prokazují natolik vytríbený smysl pro realitu, že *varují před rovnostářskými tendencemi*, v nichž se ze společnosti ve jménu svobody odstraňují všechny rozdíly jako údajně diskriminační. Kdo čte Platónovy pasáže o sebe-rozkladu svobody u nezodpovědných demokratických občanů, nechce se mu věřit, že má před sebou text starý více než 2000 let. Svoboda neusměrňovaná pracně vydobytým vzděláním občanů *nakonec pohltí sebe samu a otevře brány tyranii*.

Platón názorně vykresluje, jak se rodí demokracie – rovnost a svoboda pro všechny jsou cíle, k nimž demokratičtí politikové směřují. Mnohdy přitom mohou poukazovat na varovné zkušenosti z dob minulých, v nichž byli u moci elitářští oligarchové. Těm šlo *především o zisk, o kumulaci majetku, moci a vlivu*. Proto lidem předkládali umělé vize šťastného a bezstarostného života v bohatství a prosperitě. Lidé dychtivě využívali nabízených půjček, za něž však museli splácet vysoké úroky. Po čase se stali insolventními a jejich majetek byl oligarchy zkonfiskován. Tímto způsobem populace chudla, což nakonec vedlo k vypuknutí revoluce a ke zvrácení oligarchického režimu. Vlády se ujaly oběti oligarchických finančních machinací – prostý lid nastolil demokracii.

Platón počínání dravých finančních skupin neschvaluje, ale neopomíná připomenout, že lidé se jimi nechali nachytat nejen kvůli lákavé reklamě, ale *hlavně kvůli vlastní nevzdělanosti a mravní podprůměrnosti*. Proto od demokracie neočekává nic dobrého. Vláda nevzdělaných a mravně rozkolísaných lidí či vláda úzce specializovaných expertů nemůže vést k ničemu dobrému. Demokraté hájí bezbřehou svobodu slova. Každý může vyjádřit svůj názor, a jelikož panuje ideologie rovnosti, *každý názor musí být respektován, byť by byl sebehloupejší*. Všude vládne atraktivní pluralita a rozmanitost životních stylů a orientací. Každý se domáhá svých práv, ale o povinnostech nechce ani slyšet.

Demokraté jsou *ušlechtilí humanisté*: poučeně zasvěcují nepoučené, že pravda a omyl, dobro a zlo jsou jen relativní a nepředstavují žádné absolutně platné hodnoty. Proto nelze připustit, že by se člověk mohl dopustit něčeho objektivně zlého. To má za následek, že *tresty jsou tzv. humanizovány*. Mnohdy se stane, že se zločinci mají lépe než bezúhonní občané. *Pobyt za mřížemi se stává lehčí a příjemnější, než tvrdý život poctivě pracujících lidí*. Za těchto okolností se nelze divit, že respekt vůči zákonům a autoritám mizí. Každý hájí svá práva a nemíní se uskromnit. Z této anarchie, v níž končí společnost rozmazlených bojovníků za ty nejabsurdnější nároky, vede jen jedna cesta – *cesta tvrdé diktatury* tyrana, která na sebe nenechá dlouho čekat.

Ilustračný obrázok, zdroj: wikimedia commons

Aristotelova politická filozofie je *projevem umírněného realismu*, s nímž se setkáváme i v jiných oblastech jeho myšlení. Neinterpretuje hodnotu rovnosti rovnostářsky, nýbrž dokazuje, že je možné dostát jejím nárokům i tehdy, *když je společnost hierarchicky rozvrstvená*. Odmítá předložit teorii tzv. optimálního politického režimu, poněvadž si je vědom, že politik musí brát ohled nejen na to, kdo je člověk, ale i *na konkrétní historické, kulturní a ekonomické podmínky dané země*. Proto v určitých případech neváhá podpořit zavedení politických režimů, které sice považuje za úpadkové, ale které jsou *vzhledem ke konkrétní situaci země* momentálně nejlépe proveditelné a poškozují občany méně než režimy jiného typu.

V každém případě však zdůrazňuje, že jakákoli legitimní vláda by měla tíhnout k nastolení spravedlivých poměrů ve společnosti. Spravedlnost definuje obecně jako vládu *ve prospěch všech občanů* a neváže její uskutečnění jen na jeden druh režimu. Demokrata např. varuje před myšlenkou, aby demokracii považovali za jediný možný způsob spravedlivé vlády, poněvadž takový výlučný postoj se často zvrhává v úzkoprsý fanatismus, který je slepý ke zjevným nedostatkům „vlády lidu“. Podle Aristotela mohou být spravedlivé monarchie, aristokracie i tzv. politeia. Již zmíněným předpokladem spravedlivé správy věcí veřejných je, že se děje ve prospěch všech, třebaže v proporcionálním odstupňování.

Zakladatel Lycea preferuje osobně politické zřízení, které nazývá *politeia*. Považuje ho za *syntetickou politickou formaci*, která do sebe *soustředí výhody* oligarchie a demokracie a *vylučuje* jejich vady. Z oligarchie přebírá důraz na hospodářskou činnost jakožto prostředek k osamostatnění lidských existencí. Podle Aristotela by vláda měla dbát, aby se ekonomický standard co nejširších vrstev obyvatel patřičně zvýšil, čímž se odstraní rozdíl mezi příliš chudými a příliš bohatými občany. Základem státu je proto pro Aristotela tzv. *střední stav*. Lidé, kteří žijí v ekonomicky špatných podmínkách, by neměli být státem podporováni systematicky vyplácenými sociálními dávkami, nýbrž *jednorázovou finanční injekcí* vzatou z veřejných fondů, která jim umožní rozjet vlastní podnikatelskou činnost a *osvobodit se tak z nedůstojné závislosti na cizí pomoci*. Z demokracie do sebe politeia přebírá prvek lidovosti. Výhody, které lze uskutečnit politickými prostředky, by měly být k dispozici co nejširšímu počtu občanů.

Sokrates, Platón i Aristotelés se dlouze pozastavují u problému výchovy a vzdělání člověka. Dobrá politická atmosféra může podle nich vládnout jen tam, kde je úroveň teoretického a praktického (etického) vzdělání patřičně vysoká. Filozofie a liberální disciplíny (např. umění) hrají při formaci člověka zvláštní úlohu. Mezi dobrou politikou a kvalitou občanů panuje poměr vzájemné podmíněnosti: dobře připravení občané používají svoji svobodu zodpovědně a drží sféru politiky v rozumných mezích služby všem, zatímco rozumná, rozumnými bytostmi kontrolovaná politika vytváří zpětně dobré podmínky pro celkovou kultivaci občanů.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/antika-a-politicke-otazky-iii-cast/>